

שירת חיים

קונצרט מחווה לרבי חיים לוק

חזה"מ פסח ה'תשע"ה

המשכן לאמנויות הבמה

פסטיבל
תור הזהב
אשדוד 2015

שירת חיים

תוכן העניינים

עמוד 3

ברכת ראש העיר, ד"ר יחיאל לסרי
שיר אהבה לרבי חיים לוק, מוטי מלכא
דבר יו"ר וועדת הפרס, פרופ' חביבה פדיה

עמוד 4

פרס תור הזהב

עמוד 5

שירת חיים
תוכנית הקונצרט מחווה לרבי חיים לוק

עמודים 6-7

צור שהחייני
רפאל בלולו

עמוד 8

השירה העברית בצפון אפריקה
פרופ' אפרים חזן

עמוד 9

טועמיה חיים זכו
ד"ר מאיר בוזגלו

עמוד 10

"אפתח פי להלל"
ונהללך מורנו ורבנו רבי חיים לוק
פרופ' חביבה פדיה

עמוד 11

שירי שבח
ארז ביטון

עמוד 12

'חיש חיש אֵלופי'
פיוט מאת ר' דוד בוזגלו

'ידיד נפש'

פיוט מאת ר' אלעזר אזכרי (צפת, המאה ה 16)

'ניגונים'

פיוט מאת פניה ברגנשטיין

עמוד 13

המלצת וועד אם הבנים / קזבלנקה

עמודים 14-15

'מזור הנפש' ראיון עם רבי חיים לוק
של"ג בן שטרית

עמודים 16-17

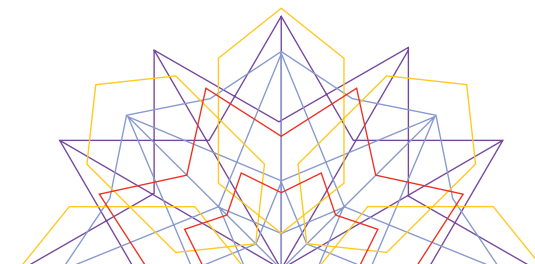
פוארטוי של הפיוטים
בן שלו, "הארץ"

עמוד 18

על רבי חיים לוק
פרופ אדווין סרוסי

עמוד 19

תודות לעושים במלאכה

דברי ברכה לחתני פרס 'תור הזהב'

אני שמח להשיק לראשונה את פרס 'תור הזהב' למסורת ויצירת עמים ודתות בישראל. הפרס מוענק לאמנים שהטביעו חותם בהנחלת תרבות יהודית לחברה בישראל, היוצרת ומתחדשת מתוך מקורותיה.

הועדה המכהנת הכוללת את מיטב אישי הרוח והתרבות, בחרה השנה שני חתנים:

האחד, **רבי חיים לוק**, פייטן, מחנך ושגריר של רצון טוב שקידם משחר ילדותו את מורשת הפיוט, הנחיל אותה בתכופות, הנהיג קהילה לתפארת וחינך דורות של פייטנים אליהם העביר את מתת האל שבורך בה.

החתן הנוסף, איש התיאטרון והיצירה **שמואל עצמון-וירצר**, על תרומתו לחידוש שפת היידיש ותרבותה בישראל, קידום התיאטרון היידי והנחלת התרבות היהודית היידיית בארץ ובעולם.

שיר אהבה לרבי חיים לוק

בשנים האחרונות ייסדנו בעיר אשדוד את 'פסטיבל תור הזהב' המביא את הטוב והיפה שברב תרבותיות הקיימת בחברה הישראלית בכלל ובאשדוד בפרט. במסגרת פסטיבל זה ביקשנו להצדיע ולהגיש קונצרט שיר אהבה לרבי חיים לוק, גיבור תרבות. שמחתי התעצמה כשוועדת פרס תור הזהב, בראשותה של יו"ר הועדה פרופ' חביבה פדיה, בחרה להעניק את הפרס לרבי חיים לוק. הזכייה הקנתה לנו כמה מעלות טובות לשיר ולחגוג לכבוד רבי חיים לוק.

פרס תור הזהב מבקש לחבק את אלו המשמרים שירה קדומה ופיוט, ומקדמים את היצירה מתוך המקורות לצד עשייה חברתית לשימור התרבות.

חתן פרס תור הזהב רבי חיים לוק, גדול פייטני ישראל בדורנו ומחיייה הפיוט, עושה לשימור התרבות היהודית בישראל ובתפוצות, ללימוד תורה, קידום תרבות הפיוט והטמעתה בתרבות הישראלית הכללית.

כל שנותר הוא לבקש ממך רבי חיים היקר, המשך לשאת בגאון, בשירה, בחיוך ובדברי חכמה ונעם את הפיוט בארץ ובתפוצות.

שלך,
מוטי מלכא, מנכ"ל

עירית אשדוד המקדמת מזה שנים רבות את מורשת התרבות היהודית ומוקירה את אמני ישראל הפועלים למען קיומה של תרבות ישראלית מקורית מתוך המקורות, פותחת עכשיו באמצעות פרס תור הזהב אפיק נוסף לקידום מסורת ויצירה בכל המגזרים.

בשמי ובשם תושבי אשדוד שלוחה ברכה לזוכי פרס תור הזהב לשנה זו **רבי חיים לוק ושמואל עצמון-וירצר**, ואיחולים לעוד שנים רבות ופוריות של יצירה והתחדשות להנאת כולנו.

בברכה,
ד"ר יחיאל לסרי
ראש העיר אשדוד

דבר יו"ר ועדת השופטים

כיו"ר ועדת פרס תור הזהב ברצוני לברך על כינון הפרס החדש הזה בתחום התרבות הישראלית. לא פעם בביקורי באשדוד התרשמתי ושמחתי במציאות האמיתית של רב תרבותיות לקהילות ישראל השונות בעיר המיוחדת הזאת. מפעלים חלוציים כמו התזמורת האנדלוסית נולדו מתוך שותפות החלום והחזון המאפיינים את קהילת ומנהיגי העיר. לכן אין זה פלא שפרס ראשון בסוגו בארץ, פרס המכבד ומוקיר את האומנים והמוזיקאים מכל תחומי הדתות העדות והמגזרים בישראל, פרס המתייחס לרב תרבותיות העמוקה של ישראל, פרס הרואה את האומן כגשר חי בין עבר הווה ועתיד, כמי שמשמר ובו זמנית יוצר מחדש ומחנך - פרס זה יוצא לדרך אף הוא מתוך אשדוד. ברוכים הזוכים בשנה זו וברוכה תהיה הדרך לעתיד.

פרופ' חביבה פדיה
יו"ר ועדת הפרס

על הנחלת תרבות יהודית לישראל

תרבות המוסרת, יוצרת ומחדשת מתוך מקורותיה.

על סמך המלצת ועדת השופטים מוענק בזאת פרס תור הזהב

לרבי חיים לוק

על תרומתו לחידוש שפת המוזיקה האנדלוסית ותרבותה בישראל, קידום והנחלת תרבות המוזיקה האנדלוסית בארץ ובעולם. רבי חיים לוק - מוזיקאי, פייטן, מחנך ומורה דרך, בחיר פייטני הדור ובכיריו, מקדם מורשת הפיוט האנדלוסי, אמן האמון על הנחלת התרבות המוזיקאלית היהודית לדורות הצעירים ומבוגרים מכל שדרות החברה הישראלית, ומי שמייצג ומוביל את קידום תרבות הפיוט היהודי ברחבי העולם. כמוזיקאי - על יכולת הביצוע המוקפד והוירטואוזי במנעד מסורות מוסיקליות נרחב תוך רב גוניות אמנותית. כמחנך וכנציג תרבותי בעולם - על שימור מפעל המורשת המוסיקלית היהודית-ערבית לגווניה הן האנדלוסית- והן זו המורכבת משירת המטרוז המסורתית. כשגריר של רצון טוב בהיותו גשר חי לחינוך סובלנות בין דתית ושלוש באמצעות המוסיקה והשירה הפיוטית של גדולי משוררי ישראל למן השירה העממית ועד לשירת הפייטנים ושירת המקובלים.

ד"ר יחיאל לסרי
ראש העיר אשדוד

פרופ' חביבה פוריה
י"ר ועדת הפרס

ד"ר אהרון כהן

ד"ר אבישי יער

ד"ר מירב אלוש לברון

פרופ' אהרון ממון

עורך משה קריץ - מוכיר ועדת הפרס

שירת חיים

תוכנית הקונצרט מחווה לרבי חיים לוק

פסטיבל תור הזהב אשדוד 2015,

חול המועד פסח ה'תשע"ה

המשכן לאמנויות הבמה אשדוד

התזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד	מקהלת ילדים, המרכז לפיוט ושירה אשדוד סולנים-פייטנים: אמיל זריהן, בנימין בוזגלו, שלמה בר, משה לוק, מימון-מני כהן, שמעון אילוז, ארז ביטון. פסנתר: עומרי מור	מנצח: מיכאל וולפה יועץ מוסיקלי: יורם אזולאי
מנחה: לבנת בן חמו		

חלק א'

1. תושיא: "חגאז משרקי" לתזמורת.
2. לקט פיוטים מנובת חג'אז אל משרקי:
"אל עליון שוכן מעונים"
לסולן: רבי חיים לוק ותזמורת.
3. קצידה במקאמים משתנים: "משיח מלכי עבדך".
מילים: ר' דוד אלקיים.
לסולנים: מני כהן, שמעון אילוז, מקהלת הילדים ותזמורת.
4. מחרוזת במקאם מזמום: "כראה, מא כאין כיר".
לסולן: בנימין בוזגלו ותזמורת.
5. שיר שבח לרבי חיים לוק ו'שיר שבח לעוטי זיו פנים':
ארז ביטון.
6. קצידה במקאם רמאל מיא: "יפה ותמה".
מילים: ר' שלמה אביטבול.
לסולן: אמיל זריהן ותזמורת.
7. מחרוזת במקאם סיכא: "אל ה' לעזרת".
מילים: מסעוד.
לסולן: משה לוק ותזמורת.
8. "ילדים זה שמחה"
מילים: יהושוע סובול. לחן: שלמה בר.
לסולן שלמה בר ותזמורת.

9. הקרנת סרט קצר על רבי חיים לוק וטקס הענקת פרס
'תור הזהב' ע"י ראש העיר, ד"ר יחיאל לסרי

הפסקה- 15 דקות

חלק ב'

10. תושיא: "צ'קרקצ'ום" לפסנתר ותזמורת.
11. פיוט במקאם רמאל מיא: "ידיד נפש".
מילים: ר' אלעזר אזכרי.
לסולנים: רבי חיים לוק, שלמה בר ותזמורת.
12. מחרוזת במקמים משתנים: "פתחו לי שערי צדק".
מילים: מהמקורות.
לסולן: רבי חיים לוק ותזמורת.
13. מחרוזת במקאם נהוואנד: "למה הקץ נסתם נא".
מילים: ר' רפאל ענתבי.
לסולנים: רבי חיים לוק, בנימין בוזגלו ותזמורת.
14. פיוט במקאם סיכא: "נפשי עוז תדרכי".
מילים: רבי חיים לוק.
לסולנים: רבי חיים לוק, משה לוק ותזמורת.
15. פיוט במקאם סיכא: "חיש אנא".
לסולן: רבי חיים לוק ותזמורת.
16. הדרן
פיוט במקאם ראצד: " חיש חיש אלופי".
מילים: ר' דוד בוזגלו.
לסולנים ותזמורת.

צור שהחייני

רפאל בלולו

בשבילי רבי חיים לוק נראה כאילו הגיע הישר מאנדלוסיה למדינת ישראל תוך שהוא עוטה על עצמו קסם ועוצמה של מוזיקה אנושית חיה ותפילה מתווכת קודש. כשאני חושב על ר' חיים לוק אז אני חושב גם על השושלת התרבותית ועל ריבוי התרבויות שהוא מכיל בתוכו, ריבוי שנתפס לכאורה בתוך סד החיים התרבותיים בישראל כמלא מתחים וחוסר הגיון. אלא שלוק הוא נצר ישיר של יהדות דתית-מסורתית שאוהבת את המרחב שבו צמחה, אוספת מבלי להצטדק השפעות זרות ומגירת אותן אל תוך קודש הקודשים, אל תוך בית הכנסת, אל תוך השירה היהודית, אל תוך התפילה. מוזיקה אנדלוסית ערבית, פלמנקו, ג'אז, שעבי ורוקנרול מגולמים באיש אחד.

בשבילי הפיוט הוא אירוע ביתי. שבת, כיפור, יום טוב, אזכרה. בכל מעגל חגים ביתי הפיוט מתווך את השמחה או את העצב, את הכמיהה והתקווה או את חשבון הנפש והייסורים. במהלך עבודתי על הסרט התיעודי אודות ר' דוד בוזגלו, חציתי את ישראל מצפונה לדרומה בעקבות חיפוש אחר עדויות של אנשים שבאו במגע עם ר' דוד. היו אלו אנשים מעולם שלכאורה נעלם, עולם שלא ניתן לשוב אליו, של קהילה צפון אפריקאית המונה מאות אלפים וחיה אז בהרמוניה בדינאמיקה עם מרחב שעבר שינויי הגירה ולאומיות שעיצבו אותו מחדש ועיצבו גם חלק מתרבותו מחדש. נגזרת של השינויים הללו היו ההגירה לישראל שהביאו קהילה שלמה לקרע ומשבר. כאן גילתי את תפקידו של הפיוט ככוח מאגד, מרים ומחזק זהות. אם זה בגלל המוזיקה שהזכירה את הבית, אם זה בגלל התפילה והקודש שחיקזו את האמונה וקירבו לבבות ואם זה בגלל

שהפיוט תיפקד אז וגם היום כחלק מרכזי בתפיסת עולמם הדתית והתרבותית של יהודי המגרב.

כשראיינתי את ר' חיים לוק על מורהו הגדול הוא אמר לי:

"פשוט חיכינו וציפינו לאותו אדם שייטן לנו את ההשראה ואת האווירה ואת השבת ואת הפיוט. פשוט, היינו כל כך, צמאים לזה, שכשר' דוד בוזגלו הגיע, אני תמיד התלוויתי אליו, הייתי יד ימינו, בכל מקום כמו שהזכרת, דימונה ובעיקר דימונה, ואשדוד ובאר שבע וכו', ואני, אני בכלל הרגשתי סופר, הנה הגיע התרבות שלי, המורה שלי, הקול שלי, העוגן שלי."

והנה שנים אחרי שר' דוד בוזגלו עורר את תקומת הפיוט בקרב הקהילות הקרועות, עומד לו ר' חיים לוק ככוכב זוהר בשמים. בעל סגנון מובחן וייחודי שאינו תלוי במורהו אך יחד עם זאת ממשיך בעוצמה את מהות הפיוט ומהות המפגשים התרבותיים שהים התיכון מאפשר לנו. זהות יהודית חזקה ומלומדת שאינה חרדה מערבוב של קודש בקודש או קודש וחול ושאינה באה על חשבון אלא חיה עם "הגם וגם" שמאד אפיין את התרבות המרוקאית בפרט ואת התרבויות היהודיות של צפון אפריקה בכלל.

לטעמי ר' חיים לוק הוא הביטוי החזק ביותר למרקחת הביתית הזו של שירת קודש עממית ופולקל יהודי צפון אפריקאי שיכול לתפקד במישורים פוליטיים כמו הציונות, אהבת ארץ ישראל, אמונה באל וביהדות ועדיין לשמש בגופו כאופציה לתיקון של המתח המדומיין הזה. כאפשרות שהתפספסה משלל סיבות ידועות ואולי גם סיבות שאינן ברורות לכדי חיים משותפים על בסיס מעין נובע שממנו ניזונות תת-תרבויות רבות.

הנה אנקדוטה שסיפר לי באותו ראיון

שערכתי איתו:

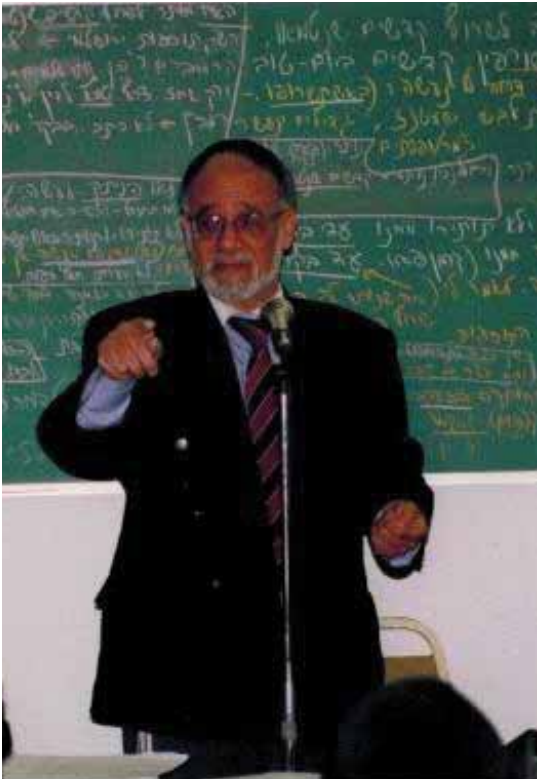
"קרה לי מקרה כשהייתי אצל אחות המלך במרוקו. היא הזמינה אותי לארמון ודיברנו על שיר שאני זוכר מילדות... ואז אמרתי לה שמגיל ילדות תמיד רציתי לראות את הזמר, פויאח קראו לו. זמר ערבי. אף פעם לא ראיתי אותו. היא אמרה אין בעיות. והנה תוך שעה וחצי הוא היה שם, לא יודע איפה הוא היה גר, אבל אני בטוח שהיה גר ברבאט. תוך שעה וחצי הוא היה שם. הוא הגיע עם העוד שלו. באמת, מכל הבחינות, איש מידות. הוא ישב... אז פתאום האחות של המלך דוחפת אותי להצטרף אליו. אמרתי לה שכחתי את המילים. היא אומרת אין דבר כזה, אתה תיזכר.

עליתי לבמה ושרנו ביחד, אז אני שרתי פשוט את מה שחיבר ר' דוד בוזגלו בזמנו על מניגתו של פויאח... כשירדתי מהבמה היא כמעט נשקה אותי, בראבו, הנה אתה רואה שאתה כן זכרת את המילים. היא פשוט לא שמה לב שאני שרתי בעברית מה שחיבר ר' דוד בוזגלו. אבל זה נשמע כל כך מדויק כי הוא שמר את המצלול של השפה הערבית והשווה אותו למצלול בעברית."

לוק בצניעותו סיפר על גדולתו של ר' דוד בוזגלו דרך אנקדוטה אישית, אך כל מי שאוהב פיוט יודע שהביצוע הוא זה המרים אדם בפני אוהדיו ולוק הוא מבצע עילאי, אחד בדורו ולא בכדי הוא הקשר הבולט והישיר ביותר למי שהיה גדול הפייטנים במחצית הראשונה של המאה העשרים, דבר המסמן את לוק בהכרח כגדול הפייטנים של מחצית המאה העשרים השנייה ועד ימינו. הוא השליח האולטימטיבי והרציני שינק את אחדות הגלות שהחל ר' דוד בוזגלו ומיזג אותה פנימה אל קדמת הבמה הישראלית כאילו היה חותמת לרלוונטיות של התרבות הישראלית במרחב בו היא חייה, אחרי שנים של ניכור וזרות תרבותיים.

לוק הוא צ'ארמר בסדר גודל של כוכב רוק מסעיר. התשוקה, הכריזמה והקסם שהוא מהלך על שומעיו וצופיו מביאים את הבית, המסורתי, הזה להקשיב לר' חיים לוק זה להיות כמו אחד שנכנס לחנות בשמים, הוא יוצא עם ריח טוב. ריח של שילוב תרבויות, של מודרניות ומסורת, של בית ואולם קונצרטים, של גיטרה חשמלית ואינטימיות של תפילה.

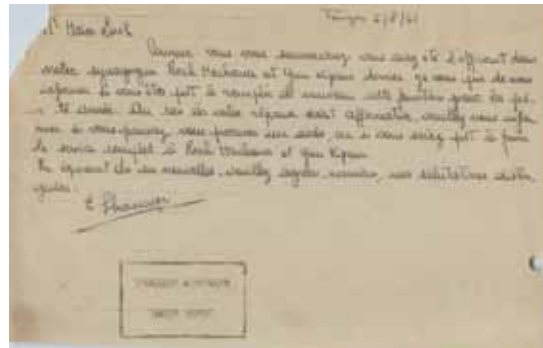
רפאל בלולו, בימאי ויוצר הסרט התיעודי 'שיר ידידות' על רבי דוד בוזגלו. ישודר בקרוב בטלוויזיה הישראלית.

השירה העברית בצפון אפריקה

פרופ' אפרים חזן

בתרבות מדינת ישראל. מרסיסי-טל של פיוטים בודדים מפי הפייטן הדגול, ג'ו עמאר, שזכינו להם אי אז - ועד לפיוטים בשירים עכשוויים המתרוננים היום בעוז בבמות המרכזיות של התרבות הישראלית, וזוכים להערכה רבה בזכות הקולות הצלולים של שירה אותנטית, בזכות ההמשכיות של דור שחזר לשורשיו ובזכות עיבודים מודרניים שנעשו מתוך אהבת אמת.

פרופ' אפרים חזן, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן.

השירה והפיוט הינם חלק בלתי נפרד מן ההווי, ואורח החיים של יהודי צפון אפריקה. אין אירוע בחיי הקהילה או בחיי הפרט שאינו מלווה בשירה, ובפיוט המתאימים לו. השירה חובקת את מעגל השנה על כל מועדיו ואת מעגל החיים על כלל תחנותיהם מן הלידה עד האחרית. מילות השיר ולחניהם מתנגנים באוזניהם של יהודי צפון אפריקה והם חלק מזהותם. שירים בני מאות שנים שחיברו משוררי ספרד ושירים "צעירים" יותר, שכתבו משוררי צפון אפריקה חיים, ומושרים עד היום.

השירה העברית בצפון אפריקה על מסורותיה וחידושיה, תכניה וסוגיה, מקצביה ותבניתיה היא תופעה תרבותית וחברתית מרשימה ומופלאה.

מהפכת הפיוט הראתה ניצניה לפני כארבעים שנה עם צאת המהדורה הראשונה לשירי רבי פרנץ שוואט. ספר ראשון המציג את כלל שירתו של משורר בן צפון אפריקה, שעד אז היה מוכר לבני קהילתו בלבד. פתיחה זו הניעה את חקר השירה והפיוט בצפון אפריקה, ומאז ראו אור מהדורות שירה, אנתולוגיות ועבודות מחקר בתחום. נכון לעכשו ניתן להצביע על פרי מחקר עדכני, עבודת דוקטור ראשונה, שנכתבה על שירת רבי דוד בוזגלו, תהליך זה משקף את התפתחות המהפכה הגדולה של חקר הפיוט. במקביל להתפתחות המחקר כבשה לה גם זמרת הפיוטים את מקומה הראוי לה

טועמיה חיים זכו

ד"ר מאיר בוזגלו

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך נתן להם את הרב חיים לוק. חיים, ה' ישמרהו ויחיהו, עליו אמר אבי ר' דוד בוזגלו זצ"ל "טועמיה חיים זכו", והשווה אותו לשבת.

הזכות נובעת כמובן מכישרונו, וידענותו. תלמיד חכם שמכבד את מלאכתו, אומנות השירה. ויחד עם זאת, המתנה גדולה שבעתיים בתקופה בה זרח אורו. מים קרים על נפש עייפה. כל מבין יודע די שחוליה אחת תהיה חלשה כדי שכל השרשרת תיקרע, וזה נכון לגמרי לגבי שרשרת המסירה של המוזיקה היהודית. מסורת הפיוט שטופחה במשך מאות שנים, עניפה ומשוכללת, יפה וחכמה עמדה בפני סכנה כזו. להגנתה של זו עמדו שומרים שנרתמו למלאכת קודש זו. האקדמיה עשתה את שלה, מתעדים חשובים ומבצעים חשובים כאהרון עמרם, ר' מאיר אלעזר עטייה, עזרא ברנע פרופ' חביבה פדיה, ועוד רבים אחרים עשו את שלהם.

הרב חיים לוק מאיר בתוך המסורת של יהודי מרוקו באור יקרות. נדמה לי שאיש לא ייפגע אם אכתיר אותו בתואר הפייטן שחיבב והנגיש ומתח את אוהל הפיוט באופן הרחב ביותר. זכות זו עמדה לו מכוח למידתו את מסורת מורו, כאשר רבו קיבל אותה ממשוררי מוגדור הענקים, וכך נוצר הקשר בין אושיות מסורת הפיוט הצפון אפריקאי להוויה הישראלית של ימינו. שלמות הביצוע, החכמה, החן תיווכו את יהדות מרוקו לישראליות, ולעולם היהודי כולו.

בשבועות האחרונים, העברתי את השיר "בינו נא מורדים" במסגרות שונות, מילים שונות שכתב אבא למילים של באב אל וואד של חיים גורי, ותוך כדי שהחברה שומעים את הביצוע המופלא של רב חיים לוק, הכל כך מיוחד ושובה, אני אומר לעצמי "איזה מזל", "אם לא היה ביצוע מרהיב זה, כיצד הייתי מעביר את החוויה, את התובנה?".

הרב חיים לוק, אומן דיקדוק, וחיבר בעצמו שירים ("אפתח פי להלל"). מעל לכל הרב חיים לוק הוא תלמיד חכם, שחיבר ספרים, מורה דגול, ומנהל בית ספר. ייחודי הרב חיים בעומדו מול מספר זהויות שונות. חיבור טבעי עם העולם הערבי, המוזיקה האנדלוסית, חוש הקצב מעניק לו יתרון בשאעבי, ויכולות האילתור, וההשבחה שלו מובילות אותו לממלכת הקאסידות, שבה הוא אומן בחסד.

חיבור טבעי אחר לעולם האשכנזי. כמי שלמד בשיבות אשכנז למד הרב חיים את החזנות האשכנזית, ובקי בשיטות הלימוד האשכנזיות. יכולת הלמידה שלו אפשרה לו להרחיב את כישרונו גם למוזיקה ישראלית. והקהילות שהקים בארה"ב במשך שנות עבודתו שם מעניקים לו זיקה טבעית גם לעולם האמריקאי, הכוללת גם הקמת כולל בברלי הילס.

ועוד לא אמרנו מילה על הזיקה הטבעית שיש לו לזמר הספרדי אותה צירף עוד משיבתו בישיבת "עץ חיים" בטאנז'ר. תיבת נגינה אוניברסאלית, בעידן מבולבל שיצרה הרמוניות ממהומות ומטלטלות.

מנסה לראות האם היה אומן דומה לרב חיים בתולדות המוזיקה היהודית ולא ממש מוצא.

הייחודיות של הזמנים שלנו מאפשרת לחשוב שהרב חיים לוק ייחודי בתולדות המוזיקה בכלל.

ד"ר מאיר בוזגלו, בנו של הפייטן ר' דוד בוזגלו, מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית וראש תנועת תיקון.

"אפתח פי להלל"

ונהללך מורנו ורבנו רבי חיים לוק

פרופ' חביבה פדיה

בשיר-פיוט מודרני זה של הפייטן והיוצר ר' חיים לוק מקופלים בקיצור ובצחות הדיבור השירי עולמות הידע של הספרות היהודית. אמנה בקצרה כמה מן התפיסות המאזכרות בקצרה ובמשיכת קולמוס מהירה ושירית בפיוט זה:

ספרות המדרש והקבלה ראתה את התורה כתורה קדומה, תורה שקדמה לבריאת העולם, והיא כעין תוכנית של אדריכל שקודם משרטט ואחר כך בונה בנין. התורה נתפסה ככתובה משני עברי הלוחות כי כך היא מקיפה את כל תחומי החיים המודעים והמודחקים. המתור והאסור. הזכרי והנקבי. התורה היא עץ החיים של הבריאה והיא מכילה ארבעה רבדי משמעות המכונים יחד פרד"ס (פשט רמז דרש וסוד). לא רק שהתורה קדמה לבריאה ואפשרה את הבריאה היא כביכול הערובה, התנאי, להמשך קיומו של העולם. התורה באה אל האדם ההוגה בה בתביעות. "אדם כי ימות באהל" פירשו חכמים אדם שכביכול "הורג" את עצמו על התורה, יחד עם זאת ההפחתה בערכי העולם הזה נתפסה כשביל לחיים נצחיים.

ר' חיים לוק בשיר שבח נפלא לתורה קורע צוהר גם לעולמו האישי, עולם שבו הידע והנחלת הידע הם מקור האור מקור השמחה מקור החיים המטיבים לאדם ולזולתו. מה נפלא להקשיב לאיש השר ממקום אשר כזה.

אָפֶתַח פִּי לְהַלֵּל לָךְ תּוֹרַת אֵל עֵלּוּם

בְּפֶה צַח אֶפְצַח בְּךָ תִּכְנִית כָּל הַיְּקוּם

בְּדַעַת יִרְאָה אֱלֹקִים חַיִּים

פרופ' חביבה פדיה, משוררת, סופרת, יו"ר מרכז אלישר לחקר יהדות המזרח, אוניברסיטת בן גוריון.

שירי שבח

המשורר ארז ביטון, חתן פרס ישראל ה'תשע"ה.

שיר שבח לחיים לוק

חיית והחיית
ופתחת שערים ליוכי עתיק
יבואו בעקבותיך
נערים של צהלות גדולות
של ניגונים אין קץ
ילכו מחיל אל חיל
לתת רננה גדולה בארץ
מה נפלא מכל
לשזור חוט אל חוט
אריג דק מן הדק
של חמדת שירתנו
לך נאוה תהילה
לך נרכין ראש בתודה
ובאמונה גדולה ועכשיו
שכולנו עדיין פה
נמחא לך כף יחדיו בקול
אריכות ימים ושנות חיים
קולך ימשיך להלך עלינו קסם
יד ביד נוביל שמחה גדולה
של יצירת דורות
חיים לוק
חיים לוק

.2015

שיר שבח לעוטי זיו הפנים

בְּעֵנָה אֲנִי נִרְכָּן אֶל מוֹל הַדָּר קִמְטִי פְּנֵיכֶם
חוֹלְמֵי יְרוּשָׁלַיִם
לְחַגֵּג אֶת פְּלֵא תְּקוּמַת זְכָרְכֶם בְּקֶרֶבִּי.
מִנֶּץ בִּי שְׁמֶכֶם כְּמִטָּה שְׁעָלָה פִּתְאוֹם פּוֹרֵחַ.
רִבִּי דָּוִד חֲסִין וְסִימֶנֶד ט' בְּנוֹת
כָּלֵן עוֹלוֹת בְּאַהֲלוֹת.
וְאֶת פְּרָחָה בֵּת יוֹסֵף
כָּלֶךְ כָּלָה בְּהִינוּמָה
תּוֹכֶפֶת שׁוֹרוֹת הַשִּׁיר
כְּמוֹ בְּאַצְעֻדוֹת הַכֶּסֶף.
וְאֶתָּה שְׁלֵמָה גּוֹזְלֵן
וּמִרְכָּלֶת שִׁירְתָּךְ עַל אִם דְּרָכִים
צָרִי וְקִנְמוֹן וְכָל רֵאשִׁי בְּשֻׁמִּים.
וְגַם אֲנִי אֶעֱנֶה לָכֶם שִׁיר
מֵרֶאשׁ אֶמְנָה וּמֵרֶאשׁ שְׁנִיר.
מִמֶּנֶת יוֹמִי וּמִקֶּצֶף חַיִּי
לְהִקִּים לָכֶם קוֹן שֶׁל קִבֵּעַ בְּתוֹכִי.

ארז ביטון, משורר, פורץ דרך בשירת המזרח. הוקדש לרבי דוד בוזגלו. בשנות ה־70 הופיע יחד עם רבי חיים לוק.

חיש חיש אַלופי

פיוט מאת ר' דוד בוזגלו

חיש חיש אַלופי יִשְׁעָךְ אֵלֵי יְהוָה, דָּר מְרוֹם וְהַפְלָה. חֲסֶדְךָ אֵל יְהוָה.

אֵלֵי אֵל יְהוָה. אֲנֵא אֵל יְהוָה, חֲסֶדְךָ אֵל יְהוָה:

הָרַם לַעֲד נִיטִי, מָלֵא רַחֲמִים. בְּךָ שְׁמַתִּי מַחְסִי, שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. הַפְּלֵא שׁוֹכֵן מַעְלָה, יִשְׁעָךְ אֵל יְהוָה. וְשַׁלַּח לָעַם סְגוּלָה, חֲסֶדְךָ אֵל יְהוָה:

אֵלֵי שׁוֹכֵן שְׁמִי שַׁחַק, נוֹרָא עֲלִילוֹת. מִמֶּנִּי אֵל תַּרְחַק, עֲשֵׂה גְדוּלוֹת. קָרֵב לָעַם נִבְדָּל, יִשְׁעָךְ אֵל יְהוָה. וְלַעֲוֹלָם לֹא יִחַדֵּל, חֲסֶדְךָ אֵל יְהוָה:

אֵלֵי מֶלֶךְ עַל כָּל עֲלִיוֹן, צוֹר עוֹטָה אוֹרָה. עֲמֵד לִימִין אֲבִיוֹן, אֲלִיף אֶקְרָא. עֵינָיו כְּדֹל שׁוֹאֵל, יִשְׁעָךְ אֵל יְהוָה. וּמִקּוֹה יוֹם וָלַיִל, חֲסֶדְךָ אֵל יְהוָה

ידיד נפש

פיוט מאת ר' אלעזר אזכרי

(צפת, המאה ה 16)

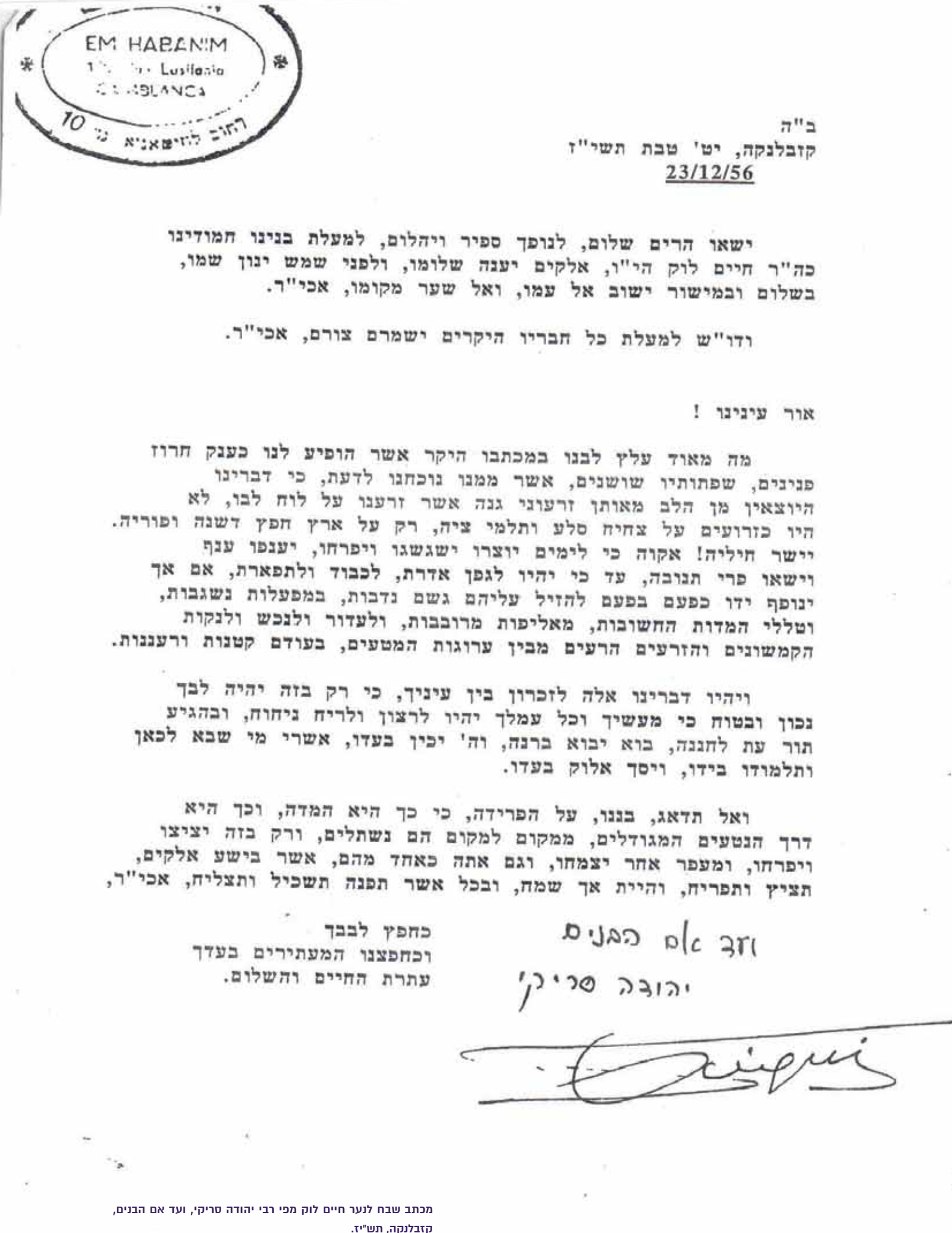
יְדִיד נֶפֶשׁ אֶב הַרְחֵמֵנוּ	מִשְׁךְ עֲבָדְךָ אֵל רְצוֹנֵךְ
יְרוּץ עֲבָדְךָ כְּמוֹ אֵיל	יִשְׁתַּחֲוֶה מֹל הַדָּרֶךְ
כִּי יַעֲרֹב לוֹ יְדִידוֹתֶךָ	מִנִּפְתַּח צוּף וְכָל טַעַם
הַדּוֹר נֹאֵה זִיו הָעוֹלָם	נִכְשֵׁי חוֹלַת אֶהְבֶּתְךָ
אֲנֵא אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ	בְּהֲרָאוֹת לָהּ נָעַם דִּיןֶךָ
אֲז תִּתְחַזַּק וְתִתְרַפֵּא	וְהִיתָה לָּךְ שְׂפַחַת עוֹלָם
וְתִיק יִהְיֶמוּ רַחֲמֶיךָ	וְחוּסָה נָא עַל בֶּן אוֹהֲבֶךָ
כִּי זֶה כְּמֶה נִכְסֵף נִכְסֵף	לְרָאוֹת בְּתַפְאֲרַת עֲזָךְ
אֲנֵא אֵלִי מִחֲמַד לְבִי	חוּשָׁה נָא וְאֵל תִּתְעַלֵּם
הַגְּלָה נָא וּפְרֵשׁ חֲבִיב	עַלִּי אֶת סִכַּת שְׁלוֹמְךָ
תֹּאִיר אֶרֶץ מִכְבוֹדְךָ	נִגְלִיהַ וְנִשְׁמַחָה בְּךָ
מִהָרָא אוֹהֹב כִּי בָא מוֹעֵד	וְחֲנִנִי כִימִי עוֹלָם

ניגונים

פיוט מאת פניה ברגנשטיין

שְׁתַּלְתֶּם נִגּוֹנִים בִּי אִמִּי וְאָבִי
נִגּוֹנִים מְזֻמּוֹרִים שְׂכּוּחִים
גִּרְעִינִים גִּרְעִינִים נִשְׁאֵם לִבִּי
עֵתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים
עֵתָה הֵם שׁוֹלְחִים פִּאֲרוֹת בְּדַמִּי
שְׂרָשִׁיהֶם בְּעוֹרְקֵי שְׁלוּבִים
נִגּוֹנֶיךָ אָבִי וְשִׁירֶיךָ אִמִּי
בְּדַפְקֵי יַעֲוִרִים וְשִׁבִּים

הִנֵּה אֲאֻזֵּן שִׁיר עֲרֵשִׁי הַרְחוֹק
הַבִּיעַ פִּי אִם אֵלֵי בֵּת
הִנֵּה לִי תִזְהַרְנָה בְּדַמֶּעַ וְצִחוֹק
אֵיכָה וְזִמְרוֹת שֶׁל שַׁבָּת
כָּל הִגָּה יִתֵּם וְכָל צִלִּיל יֵאֻלֵּם
בִּי קוֹלְכֶם הַרְחוֹק כִּי יְהוֹם
עֵינֵי אֶעֱצֹם וְהִרִנִּי אֶתְכֶם
מַעַל לַחֲשֻׁכַת הַתְּהוֹם

מכתב שבח לנער חיים לוק מפי רבי יהודה סריק, ועד אם הבנים, קזבלנקה, תש"ז.

'מזור הנפש' ראיון עם רבי חיים לוק

של"ג בן שטרית

התוכל לתאר, ולשחזר את הרגע הראשון בו נפגש הפיוט עם עולמך, ומה היו השלכותיו על המשך מפעלך לשימור מורשת תרבות הפיוט?

התחלתי לשיר במקהלת 'אם הבנים' בקזבלנקה כבר מגיל 6-7, כך שהפיוט ועולמי, והווייתי היינו הך, ובכל זאת השלכותיו, והמפגש בין הפיוט-ואני קרה בבר המצווה שלי (ללא אבי ז"ל) ואני יתום מגיל 4. כשנקראתי לראשונה להיות שליח ציבור לרגל בר מצוותי, וגם לעילוי נשמת אבי, רק אז הרגשתי שאני פייטן או פייטן לעתיד. בשירה, ובפיוט, וגם בשמירת תורה ומצוות (בעזרת אמי, זהרה ז"ל), מצאתי נחמה, ופורקן ליתמות, ואין, ושום דבר בעולם לא יוכל לנחם, ולרפא את 'פצעי הנפש' כמו 'מזור הנפש' השירה והפיוט, קיום המצוות בכללו.

כאמן, כמחנך, וכאיש תורה ומצוות. מה לטעמך שימר את השירה הקדומה בתרבות המודרנית?

הודות לשירה הקדומה, ולפיוט המקורי, ובעיקר בתור הזהב של ספרד זכתה התרבות המודרנית ל"קיום". כי זו האחרונה נבנתה על יסודותיה של הראשונה בבחינת "שאל אביך ויגידך... זקנייך ויאמרו לך". אבינו שבמרומים שלח לי הורים ואבא רוחניים בדמות הנהלת בית הספר 'אם הבנים' בו למדתי. צא ולמד מהמכתב שכותבים ליתום בן 14.

האם ישנו קו מקשר בין שירתך לבין בחירת הרפרטואר אותו ביצעת לאורך השנים?

ב"ה תמיד שרתי והקלטתי את מה שאני אוהב, מבין, מרגיש, ולבסוף הקהל מעריך את הבחירה, שבאה מתוך בחירה אמנותית.

מהן מידות השפעת חברותך העמוקה עם רבי דוד בוזגלו על עיצוב, ומשקל רוחך?

הגדיל לעשות מורי ורבי רבי דוד בוזגלו – ומשם גדולתו. אני נמנע מלהגדירו בשבילי. הוא היה האבא, המורה, הרב, הדוגמא. קשה לי לומר מה למדתי ממנו? א. שפת התנ"ך על בוריה. ב. לשיר נכון בנקודות הממוקדות במיתרי הקול. ג'. הקצב, והמקצב בדיוק הקרוב לפעילות הלב שברא בורא עולם. בסה"כ "העומק" הפיוטי במילים, ברגש וכן אופן וצורת הביצועים שלי מהם מתפעלים צעירים יהודים וערבים, ספרדים, ואשכנזים כי הם מרגישים את רבי דוד בוזגלו ע"י תלמידו-כאן יש לראות את מה שכתבו שופטי פרס התרבות כולל חיים גורי. הייתי היחיד, שריגש אותו בביצוע פיוטו של רבי דוד בוזגלו לשלום, 'בינו נא מורדים', ללחן של באב אל וואד.

רבי דוד שאהב אותי כבנו בכורו וכתלמידו ממשיך דרכו נמנע מללמדני מוסיקת היסוד לפיוט – המוסיקה האנדלוסית

בערבית. מאוד דאג שלא ארעה בשדות זרים במיוחד בגילאי 19-20 אחרי שחזרתי מהישיבה האשכנזית "שניידער" בלונדון. אבל כפייטן מקורי מאוד רציתי ללמוד את המקור בערבית.

ואיך מתקבלת שירת הבקשות בלבבות הדור הצעיר?

בנוגע לדור הצעיר, אני מאוד מתרגש כשאני מתבקש להצטלם עם ילדים ונוער בארץ ובעולם, ואני נפעם מהפנייה של בחורים בני 16-18 המתכבדים להצטלם עם פייטן, ולאו דווקא דתיים. זה קרה רק לפני שבועיים, בביקורי בקנדה, וצרפת, וכמובן בארץ.

מהי לדעתך הסיבה להצלחה הגדולה של הפיוט והמוסיקה האנדלוסית בשנים האחרונות בישראל?

כפי שידוע עברתי את גיל 40 וקצת... וזכיתי ב"ה לעבור כמה תחנות יפות בחיי, ובתוך זה נחשפתי ברחבי העולם ובישראל למפעלי תרבות ופרויקטים רבים בתחום הפיוט והמוסיקה האנדלוסית. הנה אני אומר כאן, המקום המרכזי המשמעותי ביותר בעשרים השנים האחרונות לעולם הפיוט והמוסיקה האנדלוסית היא בירת הפיוט העברי –העיר אשדוד. ואת הכתר הזה ראויים לשאת מי שעשו את המהפכה והם מייסדי התזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד- ד"ר יחיאל לסרי ומר מוטי מלכא. ד"ר יחיאל לסרי שימש כיו"ר ומר מוטי מלכא כמנכ"ל והם התכבדו בצדק בקבלת פרס ישראל על מפעל חיים לתרומה מיוחדת לחברה ולמדינה. ושני החברים הטובים האלה יחיאל ומוטי ממשיכים לקדם ביתר שאת את עולם הפיוט היהודי והנה אנחנו במפעל נוסף שהם ייסדו, פסטיבל 'תור הזהב' אשדוד, הגדול והנפלא הזה. שבמקביל לקונצרט שעושים לכבודי מתקיים במסגרת הפסטיבל עוד קונצרט חגיגי וגדול של חזנות אשכנזית במיטבה. אני מאחל למוטי ויחיאל שימשיכו בעשייה הברוכה שלהם.

נעורייך סבבו תחנות תרבות מגוונות. לכאורה שונות מהסביבה הטבעית בה גדלת. תוכל לתאר את התחנות המשמעותיות, ואיך הן השפיעו על אומנותך, ואמונתך?

לצד הלימוד מרבי דוד בוזגלו הכרתי אמן גדול – כנר בחסד עליון, וזמר עם קול מאוד מיוחד. בעיקר סגנון שהיה מאוד קרוב לליבי היינו מוסיקה אנדלוסית ערבית מקורית עם "נגיעות" ספרדיות טהורות מחבל אנדלוסיה שבספרד. הוא נולד וגדל במשפחת מוסיקאים בעיר טטואן, שהם גם דוברי ספרדית. במשך עשור שמעתי, חיקיתי אותו, ושרנו ממש באותו קול, אותו סגנון וכ". עד כדי הקרנת סרט מיוחד המראה את העבודה המשותפת שלנו (שמו 'עאבד סאדק רשקארא'), ומאז והרגע שנפגשנו בפרס עבדנו יחד כעשרים שנה. הופעתי פעמיים בארמון המלוכה, מופיע כמעט כל שנה במרוקו בפסטיבלים, והכל בזכותו. כשלידו עוזרים בידי שני

יהודים מומחים למוסיקה האנדלוסית ר' חנניה ביטון ומר יוסף סבאג ממוגדור מרוקו.

בשנים האחרונות באמצעות חיבורים למיטב אמני ישראל, וגיוון רפרטוארי. הרחבת את המנעד הקלאסי מסורתי, והתקרבת למרכז התרבות הישראלית. איך התפנית השפיעה על תבנית יצירתך. איך השינוי התקבל בקהלך?

זכות נוספת בעבודתי עם מנהל התזמורת הירושלמית החדשה, חברי הטוב יאיר הראל, שדוחף לשיתופי פעולה עם זמרים ישראלים (עמיר בניון, שלמה בר ועוד), ולביצוע שירים ישראלים, ואין גבול וגבולות בעולם השירה והפיוט, ובנשמות הגבוהות. אמנם הכרנו גם בתזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד. ומנהליה, מוטי מלכא, יעקב בן סימון ומר יחיאל לסרי, שעשו ועושים הרבה בחיבור למיטב אמני ישראל (ברי סחרוף, דקלון).

שהית ממושכות בתפוצות, הופעת ברחבי העולם. הנהגת קהילה יהודית אמריקאית. האם יש הבדל בין הזהות היהודית, מזרחית וישראלית, לבין הזהות היהודית, מזרחית אמריקאית?

בשנת 1987 נקראתי לנהל קהילה מרוקאית אמריקאית בשם "אם הבנים", רק הפעם בלוס אנג'לס. בקהילה היו גם ישראלים יוצאי עדות המזרח למרות הבדלי "התפיסות" הפיוט, השירה. השיעורים, והשמחה הקהילתית שברו את

המחיצות. היתה כתבה בעיתון מקומי (הכתב גוי). קבלנו תואר של הקהילה "השרה" כי כל התפילה היתה בהדרכת, כשכל הקהל שר כמקהלה. זה לקח רק 14 שנה!

האם ההתיישבות באדמת הקודש, ישראל, שינתה דבר בשירתך, והווייתך?

ההזנחה של הפיוט, והשירה באמצע שנות השישים (עליתי ב 1964) בין במתכון בין אם לא, קוממה אותי, ודחפה אותי להקליט, ושוב להקליט, ועוד להקליט, כשאני גם מגדל ב"ה עם אשתי, עקרת בית – והיא העיקר! ג' ילדים (6 בנות, 5 בנים). ב"ה כולם נשואים ורובם (8) בארה"ב. זו היתה טעות שלא הבאנו בחשבון. כשירדנו כולם היו קטנים. והיום הוזמנתי לפני שלוש שנים לפתוח את פסטיבל ישראל. השילוב של א. מזרחי ב. פייטן ג. דתי (כל החסרונות לכאורה) תחנות הצדק טחנו מאוד לאט – כשישים שנה, אבל למה להתבכין?

לאן מכוונות פנייך?

נביט קדימה, בשמחה, בשירה, ובפיוט אם אפשר בציבור והגיע הזמן.

המראיינת של"ג בן שטרית, היא משוררת, מנהלת אמנותית ומפיקה.

פּוואַרוטי של הפיוטים

בן שלו

אף שמעולם לא זכה להשכלה מוסיקאית מסודרת, נחשב חיים לוק, רב ופייטן מבית שמש, לאמן מוביל בתחום. הערב אפשר לשמוע אותו בירושלים במופע המשלב פיוטים עם שירי ארץ ישראל. השילוב טבעי, הוא אומר, "זו אותה השתפכות הנפש".

כ-20 גברים, כמעט כולם חובשי כיפה, התאספו ביום ראשון בערב בצריף נשיאי ישראל ביד בן צבי בירושלים, ושרו שירי קודש. היו שם בין השאר רופא שיניים, איש מחשבים, שני אברכים ואיש תיאטרון, שיחדיו מרכיבים מקהלת חובבים, ששמה לה למטרה לבצע בצורה מקצועית שירים מאוצר הפיוט. החזרה של המקהלה השבוע הוקדשה ללימוד פיוט ששמו "שוכנת בשדה", ובאמצע העבודה עליו שאל אחד הנוכחים את האדם שישב על במת הצריף, "הרב, אתה יכול להגיד לנו איפה בדיוק מפסיקים את השירה כדי לנשום?" "אומרים שאני שר יפה כי אני לא נושם בכלל", השיב הרב חיים לוק בחיוך, "אבל זה לא נכון. אני אגלה לכם סוד: הכלל הוא שכשנגמר האוויר נושמים".

השאלה של חבר המקהלה היתה במקומה. אף ש"שוכנת בשדה" אינו נחשב לפיוט קשה, זהו שיר שכל מלה בו מעוטרת בסלסולים רבים ויכולה להימשך שניות ארוכות. לימוד הפיוט נעשה לפיכך, צעד אחר צעד: הרב לוק שר מלה או שתיים, מלווה את עצמו בדרבוקה, וחברי המקהלה חזרו אחריו; ושוב הוא שר, והם אחריו, עד שאפשר היה לעבור לצמד המלים הבא. בכל כמה דקות נעצרה השירה לטובת דיון בפירושה של מלה זו או אחרת ("נכמס", "יקשן", "דישן"), ומדי פעם נתן לוק דגשים מוסיקליים: "לחתוך את סופי המלים"; "ללכת עם הבוס של קצב"; "כאן אפשר קצת לקשט, לעשות את זה יותר רך"; "כאן רבי דוד (דוד בוזגלו, גדול פייטני מרוקו במאה ה-20, ב"ש) היה משנה קצת את המנגינה".

לכאורה מפתיע שפייטן במעמדו של לוק מטריח את עצמו פעם בשבוע לחזרה של מקהלת חובבים. "בעולם הפיוט המעמד של הרב הוא כמו של פווארוטי", אומר יאיר הראל, מוסיקאי שנכח בחזרה של המקהלה, שגם מנהל אתר אינטרנט העוסק בפיוט. לדברי הפרופ' אדווין סרוסי, מנהל המרכז לחקר מוסיקה יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים, "אין כמעט עוררין שלוק הוא האמן המוביל במסורת הפיוט הצפון-אפריקאי, והמייצג המובהק ביותר שלה. איך אומרים החרדים? הוא גדול הדור".

מה הופך את לוק לגדול הדור? "ראשית, איכות קולו הנדירה", אומר סרוסי, "הן מבחינת נקיון הביצוע והן מבחינת הדמיון. שנית, הידע שלו את הרפרטואר. פייטן צפון-אפריקאי צריך לדעת מאות מנגינות משום שבכל שבת שרים מנגינות אחרות בבית הכנסת, ואין מי שמשתווה ללוק ברוחב הידע. סגולה

נוספת היא האישיות שלו. הוא תמיד היה נדיב עם תלמידיו, נתן להם הרבה. יש פייטנים שלא מלמדים. לוק תמיד לימד. הוא ממש בנה דור המשך".

הראל מצביע על סגולה נוספת של לוק: הפתיחות שלו. "בניגוד לרוב הפייטנים, שמסתגרים בתוך המסורת, אתה יכול לשמוע אצל הרב הרבה חופש יצירתי", אומר הראל. "הוא מחפש, מתחדש, מעז. יש בו חיות".

הוכחה לכך תינתן ביום חמישי בקונצרט שיתקיים בבית הקונפדרציה בירושלים ובו יפגישו לוק והרכב נגנים שמנהיג הראל בין הפיוטים הצפון-אפריקאיים לבין הזמר הישראלי של שנות ה-40 וה-50; בין שלמה אבן גבירול, ישראל נג'ארה ודוד בוזגלו לבין רחל, פניה ברגשטיין ודוד זהבי.

הרעיון למופע היה של הראל. "חשבתי לנסות לאתגר את הרב", הוא אומר. "לנתק אותו לרגע מהסביבה הטבעית שלו וכך לגרום לו ליצור ממקום חדש, יותר חשוף, יותר תמים. הבחירה בשיר הארץ-ישראלי נבעה בין השאר מהתמימות שאיפיינה את התקופה שבה הוא נוצר". ומה חשב לוק על ההצעה? "זה כאילו אדם היה צמא למשהו ולא ידע בדיוק למה", הוא אומר. "מבחינה נפשית ורעיונית הייתי מוכן לזה. למה לכלוא את הפיוט בתוך מסגרת של פרק למרוקאים? זה הרי דבר ששייך לכל עם ישראל. במפגש בין הפיוט הטהור לבין השיר הישראלי הטהור יש אמירה חזקה: הפיוט זה לא רק לעיירת הפיתוח והשיר הישראלי זה לא רק לאקדמיה. שניהם יכולים לטעום אחד מהשני".

השלב הראשון בהכנת המופע היה בחירת הפיוטים שיבוצעו, עשרה במספר. בשלב הבא הראל הביא ללוק ערימה של דיסקים של שירים ישראליים, וסימן כמה מועמדים אפשריים. לוק בחר בארבעה שירים, "שהיו בהם אותם סממנים כמו בפיוטים האהובים עלי", הוא אומר. "אותה רגישות, אותו עומק הבנה, אותה השתפכות הנפש. למשל, השיר 'שתלתם ניגונים'. יש בו ערגה לגאולה, שאיפה לשלמות. זה בדיוק מה שהורי זרעו ושתלו בנשמתי".

הוא נולד בקזבלנקה ב-1942 והתייתם מאביו כשהיה בן ארבע. את ראשית השכלתו המוסיקלית רכש במקהלת בית הספר, שהוציאה מתוכה פייטנים רבים. "רבי דוד (בוזגלו) התגורר ליד בית הספר, ולפעמים הייתי בורח מהכיתה ונכנס אליו", מספר לוק. "מאחר שהיה סגי נהור (עיוור), הייתי קורא בשבילו ספרי מחשבה יהודית: 'מורה נבוכים', 'אמונות ודעות', 'בעל העקידה'".

כשהיה בן 13 באו לקזבלנקה שליחים של ישיבת שניידר בלונדון, שביקשו לאתר תלמידים טובים ולהטיס אותם לאנגליה כדי למלא שם את שורות הישיבה, שרוב תלמידיה נספו בשואה. מכיוון שדרכון ניתן אז במרוקו רק מגיל 14, צויד לוק בתעודת זהות מזויפת ונשלח לאנגליה. שם הוא למד עד מהרה יידיש. "אנגלית לא לימדו אותנו. אולי רצו שכשנכגוש בחורות אנגליות לא נוכל לדבר אתן", הוא צוחק.

הוא לא קיבל הכשרה מוסיקלית בלונדון, אבל נחשף שם לחזנים אשכנזים והפנים את צורת השירה שלהם. כשחזר למרוקו כעבור כמה שנים, העבודה הראשונה שלו היתה כחזן בקהילה האשכנזית בטנג'יר ("האשכנזים תמיד ידעו לשלם", הוא אומר). אבל הוא נאלץ לעזוב את המוסיקה כשנשלח על ידי ארגון יהודי-אמריקאי לעיירה בצפון מרוקו, לפתוח שם תלמוד תורה.

ב-1964 אחרי שנולד הראשון מבין 11 ילדיו, החליט לעלות לישראל. המשפחה התיישבה בבית שמש ולוק החל לעבוד כמורה בבית הספר היסודי של אגודת ישראל. אחרי כמה שנים נהפך למנהל בית הספר, ובנוסף שימש חבר מועצת העיר מטעם האגודה, ואף כיהן כסגן ראש המועצה. באמצע שנות ה-60, במקביל לעבודתו כמורה, החל לשיר מדי פעם. "אירגנתי הרכב של כמה נגנים, שאספתי מכל מיני מקומות", הוא מספר. "הם לא ניגנו מאז שעזבו את מרוקו. כששאלו אותם כאן מה המקצוע שלהם והם אמרו 'אני כנר', אמרו להם: 'אדוני, לך תעבוד עם טוריייה'.

"לא התחלתי להופיע לשם שמים, אלא לשם פרנסה. עבדתי כאיש חינוך והתפרנסתי כאיש שירה", אומר לוק. הביקוש לזמרתו גדל בצורה ניכרת אחרי מלחמת ששת הימים, ב-67'. "אנשי משרד החינוך אירגנו אז הרבה הופעות", הוא אומר, "הם לא התעניינו במוסיקה של עולי צפון אפריקה, אבל ההופעות נועדו לפצות את עיירות הפיתוח, שנתנו כל כך הרבה בחורים לצבא. שולי נתן שרה בהיכל התרבות או בבנייני האומה, אבל מה עם אשדוד, שדרות, מעלות? אז התחילו לשלוח אותי לשמח את היהודים האלה, אפילו שהם לא נחמדים. שישמעו את הפיוטים שלהם".

בשנות ה-70 החלו להזמין את לוק להופעות בצרפת וארצות הברית. באחת ההופעות בצרפת פגש את הזמר הראשי של מלך מרוקו, וכך קיבל הזמנה להופיע לפני משפחת המלוכה. הוא המשיך לנהל את בית הספר בבית שמש עד 1987, אז הוזמן לשמש כרב של קהילה ספרדית בלוס אנג'לס. הוא נסע ונשאר שם 16 שנה. בשלוש השנים האחרונות, מאז שחזר לבית שמש, הוא מלמד, שר עם התזמורת האנדלוסית

ונוסע להופעות בחו"ל.

איך הוא מסביר את הפיכתו לבכיר הפייטנים הצפון-אפריקאים אף שמעולם לא זכה להכשרה מסודרת ובמשך כל חייו היתה המוסיקה עיסוק צדדי שלו? "באמנות אין חשיבות לשנות לימוד ולצבירת ידע", הוא אומר. "שמעת על אנטוניו מולינה? הוא היה זמר ספרדי שהערצתי כילד. הוא התגלה כשעבד כמצחצח נעליים. אז מאיפה הוא למד? כתוב שאלף נכנסים למקרא ומאה יוצאים למשנה ומאה נכנסים למשנה ואחד יוצא לתלמוד. למה דווקא האחד הזה? אין לזה הסבר. נכון שהיו לי מורים טובים ומסורים, ואין ספק שלרבי דוד היתה השפעה עצומה עלי, ואולי מכיוון שהייתי יתום נעשיתי אדם רגיש יותר ולכן אני מרגיש חזק את מה שאני שר ומשתפך בזמן ההופעה. אבל זה לא הדבר העיקרי. יש אנשים שהקדוש ברוך חונן אותם, והתמזל מזלי להיות אחד מהם".

בן שלו, מבקר המוסיקה, עיתון הארץ (פורסם בעיתון הארץ 6.12.2006)

על רבי חיים לוק

פרופ' אדווין סרוסי

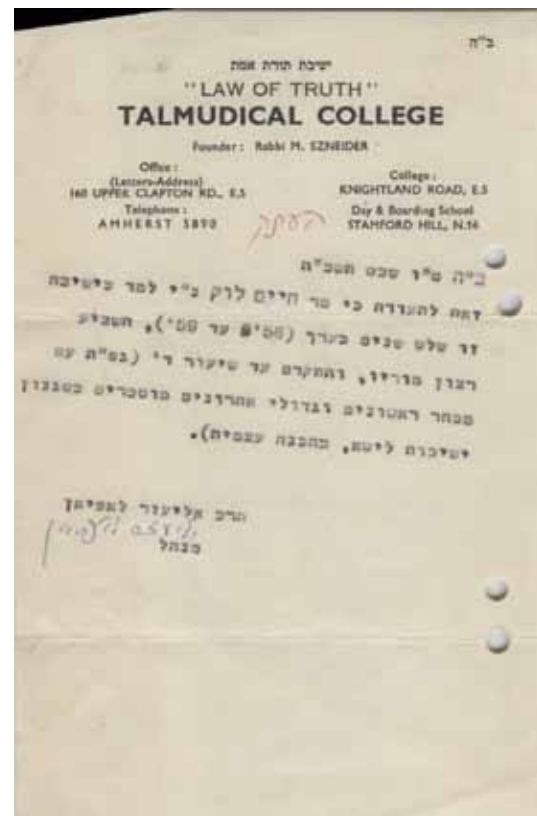
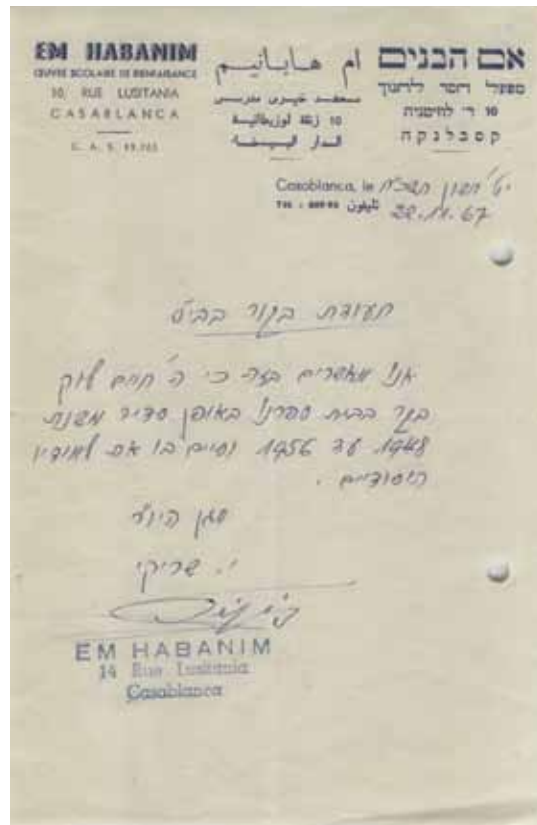
הרב חיים לוק נולד בעיר קזבלנקה בשנת 1942, ובה החל את דרכו המוסיקאלית כחניך במקהלת בית הספר "אם הבנים". במקביל למד פייטנות לצד הרב דוד בוזגלו וכן מהרב חנניה ביטון והרב יוסף סבג ממגדור. את לימודי הקודש למד בישיבת "עץ חיים" בעיר טנג'ר ובהמשך בישיבת שניידער שבלונדון, אשר גייסה תלמידים בצפון אפריקה כחלק ממאמץ ההתאוששות של העולם התורני אחרי השואה. תוך כדי לימודים בלונדון התוודה למסורת היהודית האשכנזית ואף שלט ברזי החזנות האשכנזית. עם שובו למרוקו השתלב במערכת החינוך היהודית המקומית ועסק במוסיקה רק לעתים רחוקות.

בשנת 1964 עלה עם משפחתו הצעירה והתיישב בבית שמש, בה מילא תפקידים בכירים שונים במערכות החינוכיות והמוניציפאליות. במקביל לעיסוקיו כמחנך, החל בפעילות מוסיקלית ענפה תוך ניצול יכולתו הקולית יוצאת הדופן. כמה נגנים יהודים מקצועיים מעולי מרוקו מצאו אצלו את ההזדמנות לחזור למיומנותם אחרי שנאלצו לעבוד בעבודות דוחק לפרנסתם. עם עלייתו של הרב דוד בוזגלו לארץ חודשים ספורים אחריו, המשיך הרב לוק להשתלם בעת הופעותיו עם מורו הנערץ. כבר בשנותיו הראשונות בארץ יצא שמו לפניו כפייטן ובמקביל לפעילותו המקומית החל להופיע בפני יוצאי צפון אפריקה בצרפת ובארה"ב. במשך השנים הקליט הקלטות בסגנונות שונים אשר תרמו להפצת שמו ברבים. הדי בקיאותו בביצוע סגנונות שונים של מוסיקה מרוקאית, מהאנדלוסי הקלאסי ועד לעממיים (כולל שירי "מטרוז" המשלבים עברית וערבית גם יחד), הגיעו עד למרוקו, שם הפך הרב לוק לחביב חצר המלך בתקופה שעדיין לא התקיימו יחסים בין מדינת ישראל למרוקו. בשנת 1987 התמנה לרב ולחזן של קהילת "אם הבנים" בלוס אנג'לס, ארה"ב, שם שירת בקודש עד לשובו לארץ בשנת 2003.

אחרי חזרתו לישראל הקדיש את כל מרצו להפצת השירה והפיוט במעגלים רחבים, תוך שילוב של הופעות עם גופים שונים כגון התזמורת האנדלוסית עם הוראה במסגרות כגון המפעל "קהילות שרות" ברחבי הארץ. רבגוניותו האמנותי הביאה אותו גם לביצוע של רפרטוארים שמחוץ לתחום התמחותו המקורי. ביצעו לשירי ארץ ישראל למשל ייחודיים באיכותם הקולית הצחה ובפרשנותו החילופית המעניקה לשירים הללו עומק מחודש ומפתיע.

על האיכויות האמנותיות הגבוהות של ביצועיו, על סקרנותו ללמוד רפרטוארים חדשים ולבצע אותם ברמה הגבוהה ביותר, על רבגוניותו החוצה מחסומים אתניים ודתיים, על הישגיו הבינלאומיים בתחום המוסיקה, החליטה ועדת פרס שרת התרבות למוסיקה להעניק לרבי חיים לוק את הפרס.

פרופ' אדווין סרוסי, ראש המרכז למוסיקה יהודית, האוניברסיטה העברית, ירושלים. נכתב לרגל זכייתו של רבי חיים לוק בפרס שרת התרבות למוסיקה 2011 תשע"ב.

העושים במלאכה

צוות הפסטיבל:

יוזם ומנהל אמנותי: מוטי מלכא

ייעוץ אמנותי: אלי גרינפלד

הפקה: המרכז לפיוט ושירה אשדוד

מפיקה: אלינור מנור שחם

מפיק: אבי חן

יחסי ציבור: מורן מאיר

מנהלת מוזיאוני אשדוד: נעמי אדר-הופמן

מנהל המרכז לפיוט ושירה אשדוד: מקסים ממן

מנכ"ל האנדלוסית הישראלית אשדוד: יעקב בן-סימון

מנכ"ל תזמורת אשדוד סימפוני: משה פישר

מ"מ עורכת תוכן: אודליה כראדי

מנהל טכני: בועז ברנס

מיתוג, עיצוב גרפי: שי חיון

מנהל מכירות: אביתר ביטון

מנהלת אכסדרה: תמר חזות

צילום, פייסבוק: לימור אדרי

חברי ועדת פרס תור הזהב:

פרופ' חביבה פדיה - יו"ר

ד"ר מירב אלוש-לברון

ד"ר אבישי יער

ד"ר אהרון כהן

פרופ' אהרון ממן

מזכיר ועדת הפרס: עו"ד משה קריף

תוכניית הקונצרט:

עורכת: פרופ' חביבה פדיה / עמותת 'רשימו' לקידום אמנות, תרבות וחינוך בפריפריה.

עורכת משנה ומפיקת התוכניה: של"ג בן שטרית / מנכ"ל אמונה בווליום הפקות ותוכן.

קונספט התוכניה: מוטי מלכא

צילום חביבה פדיה: שלומית כרמלי

צילום רבי חיים לוק וברי סחרוף: מעוז ויסטון, באדיבות בית אביחי

תמונות ותעודות רבי חיים לוק: ספריית משפחת הרבנית יפה ורבי חיים לוק

סרט על רבי חיים לוק:

תסריטאי, במאי ומפיק סרטי פרס תור הזהב: דוד בן-זינו / תחום תקשורת בחברה העירונית למתנ"סים ופנאי באשדוד

TORHAZAHAV.CO.IL

פסטיבל תור הזהב

פסטיבל
**תור
הזהב**
אשדוד 2015